

УДК 025.34:004.738.5:027.7(477.8)

*Тетяна Луцишина,
аспірантка кафедри
бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного гуманітарного університету*

Електронний каталог як основний інформаційний ресурс бібліотек ВНЗ Західного регіону України у сучасному веб-просторі

У статті висвітлено особливості функціонування електронних каталогів, поданих на сайтах університетських бібліотек Західного регіону України.

Ключові слова: електронний каталог, бібліотека ВНЗ, веб-сайт бібліотеки, інформаційні ресурси, інформаційне забезпечення навчального процесу.

В умовах тотального впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у всі сфери суспільної діяльності реалізація основних функцій бібліотеки вищого навчального закладу (ВНЗ) — інформаційне забезпечення, необмежений доступ до вітчизняних і світових інформаційних ресурсів, інформаційний супровід навчального та наукового процесів — покладається на веб-сайт. Сьогодні він розглядається фахівцями як інструмент, що дає змогу виконувати функції, притаманні реальній організації у віртуальному просторі, та надає додаткові можливості користувацькій аудиторії. Представлення ресурсів у мережі Інтернет сприяє не тільки формуванню позитивного іміджу бібліотеки (і як наслідок — університету), а й робить її "відкритою" для віддаленого користувача. Одне із завдань бібліотеки ВНЗ — створення і представлення на сайті електронного каталогу (ЕК) бібліотеки як багатофункціонального бібліографічного ресурсу, що має задовольняти потреби всіх користувачів Інтернету, тому дослідження стану ЕК бібліотек на сайтах є актуальним завданням сьогодення.

Місце і роль бібліотеки ВНЗ у системі інформаційного забезпечення навчальної та наукової діяльності вишів стали предметом дослідження багатьох науковців. Сучасні напрями розвитку бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації освіти і науки досліджували Т. Єременко, Т. Колесникова; рівень автоматизації бібліотек ВНЗ та її вплив на інформаційне обслуговування аналізувала Л. Кислюк. Окремі аспекти інформаційно-ресурсного забезпечення навчального процесу вивчали О. Панарина, О. Кузьмінська, Н. Коряковцева, Н. Редькіна. Зокрема, остання розглядала проблеми ефективності бібліотечних веб-сайтів. Однак особливості їх інформаційного наповнення у контексті інформаційного забезпечення освіти та науки вивчені недостатньо.

Метою статті є визначення особливостей функціонування ЕК на сайтах університетських бібліотек Західного регіону України. Для аналізу інформаційних ресурсів бібліотек ВНЗ у веб-середовищі були обрані члени Львівського зонального методичного об'єднання. До складу входять 34 бібліотеки ВНЗ III—IV рівня акредитації Львівської, Волинської, Рівненської, Закарпатської, Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської областей. Методичним центром є Наукова бібліотека Львівського національного університету (НБ ЛНУ) імені Івана Франка.

ЕК є основою інформаційного обслуговування та базовим інформаційним продуктом бібліотеки в сучасних умовах. За сутністю ЕК — це систематизована бібліографічна база даних, яка поєднує функції традиційних (алфавітного, систематичного, предметного, топографічного) карткових каталогів і картотек бібліотеки, забезпечує якісний, оперативний, багатоаспектний пошук інформації і надає її у зручній для користувача формі (враховуючи можливість представлення результатів пошуку як у роздрукованому вигляді, так і шляхом запису на електронні носії інформації) та в будь-якому режимі (при безпосередньому відвідуванні бібліотеки користувачем або в режимі on-line).

На підтвердження цього тлумачення російська дослідниця С. Плотникова визначає завдання електронного каталогу, що акумулює функції усіх видів каталогів:

- за призначенням (читацького, службового);
- за способом групування (алфавітного, систематичного, предметного);
- за видом відображених документів (книги, статті, нормативно-технічні документи тощо);
- за відображеними фондами (однієї бібліотеки чи зведений ЕК кількох бібліотек).

Крім того, дослідниця наводить додаткові функції, які надають ЕК переваги та відрізняють його від традиційних каталогів:

- електронний облік бібліотечного фонду;
- електронне замовлення видань;
- електронна книговидача;
- інформація про місцезнаходження та доступність екземпляра документа у будь-який момент часу;
- електронна перевірка фонду (інвентаризація) тощо [3].

Доступ до ЕК у мережі Інтернет, можливість мобільного пошуку інформації в зручній для користувача час, додаткові сервіси роблять ЕК одним із найпопулярніших бібліотечних бібліографічних ресурсів. Проте існує низка недоліків та труднощів пошуку інформації при користуванні ЕК. Більшість цих проблем пов'язані з лінгвістичним забезпеченням ЕК.

До лінгвістичних засобів ЕК відносять засоби аналітико-синтетичної переробки інформації (АСПІ), результатом яких є пошуковий образ документа. Процеси АСПІ

об'єднують методики: систематизації документа — визначення класифікаційного індексу документа за таблицями Універсальної десятикової класифікації (УДК) і Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК); предметизації документа — визначення предметної рубрики і підрубрики документа відповідно до його змісту; координатного індексування документа — складання ключових слів, які розкривають зміст документа [1]. Для ефективності пошуку в ЕК необхідно, аби створений каталогізатором пошуковий образ документа та сформульований читачем інформаційний запит збіглися. Тому у функціонуванні ЕК особливого значення набуває суб'єктивний чинник, який обумовлений професіоналізмом каталогізатора та інформаційною культурою користувача.

Автоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС) зазвичай пропонує користувачу класичну або розширену форму пошуку. Доволі часто проблема релевантності результатів пошуку виникає навіть тоді, коли користувач здійснює класичний пошук за прізвищем автора. Пошук не буде результативним, якщо не враховані шрифтові реєстри та мовні розбіжності (транслітерація) при формулюванні запиту або зроблено орфографічну помилку при складанні бібліографічного запису каталогізатором. Іноді результатом пошуку може бути надто великий масив документів, відібраних за вказаним прізвищем автора або за його частиною. Щоб знайти необхідне джерело, користувач змушений переглядати весь масив відібраних описів документів, що призводить до невиправданих витрат часу.

Ще більше труднощів виникає під час тематичного пошуку інформації. Користувачі веб-сайту бібліотеки звертаються до ЕК як ресурсу, що забезпечує багатоаспектний пошук інформації. Але коректно сформулювати тематичний інформаційний запит або визначити предметну рубрику пошуку без кваліфікованої допомоги можуть далеко не всі. Якщо сформульований читачем запит не збігається з пошуковим образом документа, що поданий в ЕК, результат пошуку буде негативним. Щоб уникнути таких випадків, рекомендується використовувати систему гіперактивних підказок чи посилань на словники (авторів, синонімів ключових слів, предметних рубрик та підрубрик), які застосовуються в ЕК.

На момент здійснення дослідження (друга половина серпня — перша половина вересня 2013 р.) не всі бібліотеки—бази дослідження мали власні веб-представництва в мережі Інтернет і, на жаль, не всі сайти відповідали вимогам якості. Із 34 бібліотек власними веб-сайтами та функціональними веб-сторінками в мережі були представлені 30. Бібліотеки Національної музичної академії імені М. Лисенка та Львівської державної фінансової академії розмістили на сайтах навчальних закладів лише історичну та довідкову інформацію про свою діяльність. Посилання на Наукову бібліотеку Львівської національної академії мистецтв міститься у розділі "Наука" та подає описову характеристику роботи бібліотеки. Сайт Закарпатського художнього інституту на час проведення дослідження взагалі не працював.

Більшість досліджуваних бібліотек ВНЗ формують ЕК на основі програмного забезпечення "УФД/Бібліотека" (67%) та "ІРБІС" (20%). Лише НБ ЛНУ імені І. Франка використовує АБІС власної розробки "ГАЛІС" (Global Administration Library System). 10% бібліотек не представили АБІС на власних веб-сайтах.

У НБ ЛНУ імені І. Франка ЕК відображає нові надходження документів з 1991 р. та складається з баз даних (БД) "Каталог нових надходжень", "Замовлення читача", "(АФ) Електронний каталог" (каталог франкомовних видань колекції корпоративного проекту "Французький Альянс"). У програмному середовищі "ГАЛІС" для пошуку в ЕК пропонується понад

20 параметрів. Крім традиційних параметрів пошуку за автором, назвою, роком видання, видавництвом, кількісними характеристиками, назвою серії, ISBN і ISSN, УДК, ББК, локальними класифікаціями, можливий пошук за різними варіаціями заголовка (основний, паралельний заголовок обкладинки, заголовок додаткового титульного аркуша, заголовок першої сторінки, колонтитул, заголовок корінця, інші варіанти заголовка, колишні заголовки, скорочення заголовка, розширений заголовок), предметною рубрикою, географічним регіоном, примітками, резюме, основним текстом та деякими відомостями, які присвоюються документу при аналітико-синтетичній обробці під час введення відомостей в БД. Результати пошуку виводяться на екран у вигляді списку та доповнюються повною інформацією про примірник.

Такий широкий спектр параметрів пошуку потрібний для професіоналів, але може спричинити труднощі при використанні ЕК необізнаними користувачами. Особливо це стосується віддалених клієнтів, які не завжди самостійно без допомоги бібліографа можуть коректно сформулювати свій запит. Тому доцільно було б доповнити пошукову форму ЕК гіпертекстовими підказками.

НБ Львівського національного медичного університету імені Д. Галицького формує ЕК на основі прикладної програми "ІРБІС" та базових модулів "Електронний каталог" і "Повнотекстова база". Пошукові можливості каталогу розраховані на користувачів із різним рівнем інформаційної грамотності та передбачають різні види пошуку: стандартний (за автором, назвою, роком видання та ключовими словами), розширений (галузевий пошук за ключовими словами, який уточнюється додатковими пошуковими параметрами), професійний (передбачає короткий або повний формат представлення бібліографічної інформації), розподілений (пошук у розподілених БД ІРБІС-корпорації), за словником (алфавітний пошук за ключовими словами, автором, назвою та хронологією), галузевий та проблемно-тематичний (що здійснюється за Державним рубрикатором з науково-технічної інформації, предметними рубриками, УДК, ББК, темами). Спрощена процедура пошуку пропонує три поля: "Що шукати", "Де шукати?", "Як шукати?". Кожен вид пошуку супроводжується правилами складання запиту. Результати представлені бібліографічними описами з кількісними даними та місцем знаходження документів у фонді. Результати пошуку в "Повнотекстовій базі", крім перерахованих відомостей, містять посилання на зміст документів.

Серед бібліотек, які обрали базовим програмним забезпеченням "УФД/Бібліотека", вигідно вирізняється ЕК Науково-технічної бібліотеки (НТБ) Національного університету (НУ) "Львівська політехніка", який нараховує 319 312 записів та поновлюється кожні два тижні. В ЕК НТБ НУ "Львівська політехніка" відображаються надходження документів із 1985 р. та результати ретроспективного обліку фондів НТБ. В ЕК виділено БД "Актуальні питання в соціально-економічній періодиці", "Праці вчених Львівської політехніки", "З історії Львівської політехніки", "Вища школа України". Детальна інформація про ЕК відображена в паспорті, який допомагає користувачам зорієнтуватися у змісті ЕК. Пошук документів можна здійснювати як за атрибутами (автор, назва, місце та рік видання, інші вихідні відомості), так і за тематикою документів через рубрику "Пошук теми" та за допомогою класифікаторів. Пошук за атрибутами можливий за розширеним та скороченим переліком полів. Розширений перелік полів вимагає введення додаткових відомостей про документ: місце видання, видавництво, ISBN і ISSN, УДК, ББК та анотація.

Щоб скористатися ЕК НТБ Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, досить відкрити головну сторінку веб-сайту бібліотеки. Пропону-

ється пошук в ЕК за назвою документа та є посилання на детальний пошук, що характерний для ЕК, які функціонують на основі програмного забезпечення "УФД/Бібліотека". Весь фонд бібліотеки облікується в ЕК. Особливістю ЕК цього виду є те, що для пошуку літератури використовується ще одна АБІС — "Кола". Завдяки їй можна здійснювати повну каталогізацію, проводити електронний облік видач та повернення примірників, облік витрат на придбання літератури, керувати користувачами і підрозділами, відслідковувати боржників і створювати звіти про користувачів бібліотеки. Тут забезпечується пошук літератури за різними елементами АСП. Параметри пошуку можна додавати до перегляду за автором і назвою та уточнювати чи спрощувати пошуковий припис. Масив відібраних документів можна обмежити доступними на цей момент документами, належністю до фонду окремої структурної одиниці бібліотеки чи серії видання. Існує можливість перегляду найпопулярніших заголовків та історії пошуків користувачів.

Перейти до пошуку в ЕК НТБ Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ) (АБІС "УФД/Бібліотека") можна, обравши відповідний лінк у стрічці меню веб-сайту бібліотеки. Нині в ЕК міститься 323 тис. записів. Зареєстровані відвідувачі мають змогу скористатися розділом "Ваш персональний формуляр" та замовити необхідні документи, відібрані за результатами пошуку. Для зручності користування ЕК у рубриці "Користувачам" міститься "Інструкція з пошуку документів в програмі "УФД/Бібліотека" та "Інструкція з пошуку документів по електронному каталогу з можливістю їх замовлення через сайт науково-технічної бібліотеки". На сайті НТБ ІФНТУНГ, крім текстової та графічної інформації щодо користування ЕК, міститься відеоінструкція, яка наочно демонструє послідовність виконання операцій пошуку інформації.

Інструкцію з користування ЕК у вигляді слайд-шоу пропонує сайт бібліотеки Східноєвропейського університету імені Л. Українки (м. Луцьк), хоча доступ до ЕК можливий лише в локальній мережі університету.

Оскільки специфіка інформаційних ресурсів університетських бібліотек полягає в тому, що об'єктом інформаційного забезпечення є наукова та навчальна діяльність ВНЗ, то пошукові форми ЕК окремих бібліотек мають посилання на спеціальні та/або профільні БД. Пошуковий інтерфейс ЕК бібліотеки ІФНТУНГ доповнений атрибутом "Дисципліна" та можливістю відсортувати результати пошуку за автором, назвою, іншими бібліографічними даними. Варто відзначити широкий вибір класифікаторів, що сприяють інформаційному забезпеченню навчального процесу у ВНЗ: "Видання з грифом МОНУ", "Каталоги НТБ ІФНТУНГ", "Напрямок підготовки", "Рекомендована література в електронному вигляді для студентів 1—5 курсів".

В ЕК НБ Тернопільського національного економічного університету (ТНЕУ) серед класифікаторів наявний "Каталог навчальних курсів", що здійснює пошук у межах дисциплін, які викладають у навчальному закладі. Додаткові параметри пошуку за навчальними дисциплінами містять ЕК НБ Національного університету водного господарства та природокористування (НУВГП) (м. Рівне) та НБ Прикарпатського національного університету імені В. Стефаніка (м. Івано-Франківськ).

Деякі ЕК університетів містять нетрадиційний перелік класифікаторів. Зокрема, ЕК бібліотеки Мукачівського державного університету пропонує краєзнавчу БД "Карпатика" та проблемно-тематичну БД "Проблеми освіти та нові технології навчання"; ЕК Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича містить БД "Систематична картотека статей", "Краєзнавча картотека" та "Конференції і

вісники". Серед переліку класифікаторів ЕК бібліотеки Східноєвропейського університету імені Л. Українки на особливу увагу заслуговує каталог "Волинь", який розкриває краєзнавчі аспекти розвитку регіону.

Додаткові пошукові можливості ЕК забезпечують БД, які входять до структури каталогів. Тематичне спрямування цих БД профілізоване відповідно до специфіки інформаційного забезпечення навчального процесу та фахової підготовки у виші. Вдале рішення щодо тематичної структури БД мають ЕК НТБ Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, НБ Тернопільського національного економічного університету, бібліотека Мукачівського державного університету, НБ Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

У багатьох ЕК університетів у вигляді окремих БД міститься інформація про історію ВНЗ та праці викладачів навчального закладу. Зокрема, ЕК НБ Тернопільського національного економічного університету пропонує БД "Праці викладачів ТНЕУ", де описи згруповані за алфавітом викладачів ВНЗ і містять посилання на праці співавторів та повний текст документа. Інформаційні ресурси з аналогічним функціональним призначенням мають ЕК НБ НУВГП (БД "Праці викладачів НУВГП"), ЕК бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (ДДПУ) (БД "Праці вчених ДДПУ") ЕК НТБ ІФНТУНГ (БД "Видання праць викладачів та науковців університету", БД "Історія ІФНТУНГ"), ЕК бібліотеки Івано-Франківського національного медичного університету (ІФНМУ) (БД "Праці науковців ІФНМУ"), БД "Праці співробітників вузу" у ЕК НТБ Українського національного лісотехнічного університету.

Технологія здійснення інформаційного запиту та отримання результатів пошуку в проаналізованих програмних продуктах фактично однакові. Проте існують деякі відмінності у зручності та якості користування ЕК як сервісною послугою кожної бібліотеки. На наш погляд, найбільш прийнятним та доступним для користувачів із різним рівнем інформаційної культури є пошуковий інтерфейс ЕК НБ Львівського національного медичного університету імені Д. Галицького, який працює у програмному середовищі "ІРБІС".

Не можна залишити поза увагою й те, що з усіх розглянутих лише ЕК НТБ ТНЕУ імені І. Пулюя містить бібліографічні записи на весь фонд бібліотеки, а не тільки надходжень та ретроконверсію за обмеженим періодом. Особливістю ЕК НТБ ТНЕУ імені І. Пулюя полягає також у тому, що пошукова форма цього ресурсу стає доступною вже при відкритті головної сторінки сайту бібліотеки і не потребує додаткових витрат часу на пошук його місцезнаходження.

Дослідження функціонування електронних каталогів, поданих на сайтах університетських бібліотек Західного регіону України, показало, що 90% бібліотек ВНЗ мають АБІС та всебічно використовують її в обслуговуванні. Проте можливість доступу до БД "Електронний каталог" через веб-сайт часто обмежена умовами авторизації чи локальною мережею. Крім системних обмежень, на заваді користуванню ЕК може стати інформаційна некомпетентність віддаленого читача, проте далеко не всі ЕК пропонують йому інструкцію з користування чи паспорт каталогу.

Якість пошуку ускладнюється особливостями лінгвістичного забезпечення ЕК та визначається бібліографічними характеристиками відібраних документів. Окрему проблему становлять хронологічні межі, оскільки ЕК містить описи інформаційних ресурсів бібліотеки лише за певний проміжок часу (нові надходження та обмежену ретроконверсію фондів), що впливає на повноту задоволення інформаційних запитів.

Тому основними критеріями ефективності ЕК та їх адекватності запитам користувачів необхідно визначити такі:

- 1) спрощена процедура авторизації для доступу до ЕК;
- 2) широкі можливості для пошуку, навігації та отримання інформації в ЕК завдяки консультаціям, навчальним матеріалам та гіперпосиланням, що допомагають невідготовленим користувачам орієнтуватися в ЕК;
- 3) інтуїтивний інтерфейс пошуку (коли замість систематичного індексу користувач бачить інтерактивне гіперпосилання за тематичною рубрикою і автоматично отримує бібліографічну добірку за відповідною темою з ЕК бібліотеки);
- 4) надання користувачу можливості оцінки контенту шляхом створення анотацій, рефератів, резюме до бібліографічних описів документів в ЕК.

Однією з умов покращення якості ЕК університетських бібліотек є постійний моніторинг їхнього стану, визначення найважливіших рішень та перспектив розвитку ЕК на вебсайтах університетських бібліотек.

Список використаної літератури

1. *Бондаренко И. А.* Читатель и поисковая навигация электронного каталога библиотеки / И. А. Бондаренко. — Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/1659/2/%D0%A7%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C.pdf>. — Загл. с экрана.

2. *Редькина Н.* Эффективность библиотечных сайтов / Н. Редькина // Научные и технические библиотеки. — 2010. — № 3. — С. 31—34.
3. *Плотникова С. В.* Электронный каталог — основное звено в информационно-поисковой системе библиотеки / С. В. Плотникова // Библиотека в информационно-образовательном пространстве вуза / Оренбург. гос. ун-т. — Режим доступа: http://conference.osu.ru/assets/files/conf_reports/conf8/75.doc. — Загл. с экрана.
4. *Сугак Д. Б.* Электронное представительство вуза в глобальной сети Интернет / Д. Б. Сугак // Научно-техническая информация Серия 1, Организация и методика информационной работы. — 2012. — № 10. — С. 18—20.

В статье анализируются особенности функционирования электронных каталогов, представленных на сайтах университетских библиотек Западного региона Украины.

The lecture considered maintenance and features of functioning of e-catalogues at the university library web sites of the Western region of Ukraine.

Надійшла в редакцію 12 березня 2014 року